

Samenvatting - Dutch Summary

Door een samenspel van diverse sociale ontwikkelingen is het huwelijk in de tweede helft van de 20ste eeuw fragieler geworden. We trouwen niet alleen minder en later, maar scheiden ook meer en vroeger. Sommige auteurs wijten deze evolutie onder meer aan het toenemend belang dat huwelijkspartners hechten aan de kwaliteit van hun relatie. In vergelijking met een halve eeuw geleden zouden psychologische en emotionele verwachtingen ten aanzien van de partner niet alleen sterk zijn toegenomen, maar zouden zij ook meer en meer de legitimeringsbasis voor de vorming of de ontbinding van een huwelijksrelatie zijn.

Er hangt ook een sociaal prijskaartje aan de fragiliteit van het huwelijk. Volgens Latten (2003) is relatievorming en -ontbinding in toenemende mate een element van individuele welvaart geworden. De economisch cumulatieve voordelen die gepaard gaan met 'getrouwd zijn en blijven' doorheen de levensloop heeft het huwelijk tot een belangrijk symbool van sociale status gemaakt.

Het voorliggend onderzoek sluit hierbij aan en heeft als centraal objectief inzicht te verkrijgen in de factoren en processen die aan de basis liggen van huwelijkstevredenheid bij Nederlandse koppels. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de gegevens van een Nederlands longitudinaal project "Opvoeding en Gezin in Nederland". Dit project is gebaseerd op een nationaal representatieve steekproef van kinderen tussen 9 en 16 jaar. Deze kinderen alsook hun vaders en moeders werden bevraagd aan de hand van dezelfde meetinstrumenten, en dit in 1990, 1995 en 2000. Voor het huidige onderzoek werd enkel gebruik gemaakt van de data van de eerste twee bevestigingen. Bovendien beperkt het onderzoek zich tot eerste huwelijken bestaande uit partners met de Nederlandse nationaliteit. Het specifieke karakter van de steekproef impliceert bijgevolg dat de mannen en vrouwen die participeerden aan dit onderzoek met elkaar gehuwd zijn en geen individuele at random huwelijkspartners zijn. Aangezien de bevroegde koppels gemiddeld 17 jaar gehuwd zijn bij de eerste bevestiging, hebben we te maken met relatief 'stabiele' huwelijken. In zekere zin gaat het dus om *marital survivors*. Daarmee is echter niet gezegd dat enkel de meest tevreden koppels in onze steekproef zijn terechtgekomen. Ontevreden huwelijkspartners kunnen

immers omwille van diverse redenen beslissen om bij elkaar te blijven, bijvoorbeeld omdat er kinderen zijn. Dit neemt niet weg dat we er redelijkerwijs van uit kunnen gaan dat een deel van de ontevreden koppels reeds zijn weggefilterd. Bijgevolg informeert dit onderzoek ons over de factoren en processen die een belangrijke rol spelen in huwelijken met een langere huwelijksduur, maar niet over determinanten in andere huwelijksfasen of over de redenen waarom huwelijken niet slagen.

Aangezien de bevraagde mannen en vrouwen vooral geboren zijn in het decennium na WO II, richt het onderzoek zich op de Nederlandse babyboomgeneratie. Deze generatie is gesocialiseerd met een relationeel model dat sterk gebaseerd was op complementaire sekserollen. Zij zijn opgegroeid in een sociale omgeving waarin de persoonlijke identiteit van mannen en vrouwen sterk werd gevoed door (of zelfs gereduceerd tot) de sociaal welomlijnde rollen die men diende te vervullen. Echter, diezelfde generatie initieert en ontwikkelt twee decennia later intieme relaties binnen een geheel andere sociale context. Precies dat maakt de studie naar hun relationeel welbevinden zo interessant.

Meer specifiek poogt dit onderzoek inzicht te verwerven in de contextuele, individuele alsook dyadische kenmerken en processen die van invloed zijn op de subjectieve perceptie van huwelijkskwaliteit. De studie bestaat uit drie delen. Deel 1 schetst de brede sociale contouren waarbinnen de relationele ervaringen van mannen vrouwen kunnen en dienen begrepen te worden (Hoofdstuk 1). Verder wordt in dit deel dieper ingegaan op de methodologische en theoretische achtergrond van de studie alsook op de beschrijving en validering van de steekproef (Hoofdstuk 2 en 3). Dit deel leidt tevens tot de zes onderzoeksvragen die in Deel 2 worden geanalyseerd en besproken. Een uitgebreide samenvatting en kritische beschouwing van het onderzoek wordt in Deel 3 gegeven. In wat nu volgt worden de belangrijkste bevindingen per onderzoeksvraag samengevat.

Onderzoeksvraag 1: Hoe kunnen we het centrale onderzoeksobject geldig en betrouwbaar meten?

In antwoord op het controversiële debat betreffende de meting van huwelijkskwaliteit, gaan we in Hoofdstuk 4 de geldigheid en betrouwbaarheid na van een Nederlands instrument ontwikkeld voor het meten van huwelijks-satisfactie, en van open en negatieve communicatie. De 24 items van dit

instrument zijn ontleend aan de Huwelijkssatisfactie- en Communicatieschaal van Kerkstra (1985). Aan de hand van een exploratieve factoranalyse wordt in een eerste studie de factorstructuur van deze items onderzocht bij de 646 koppels die participeerden aan de eerste bevraging van het onderzoek. Uit deze analyse blijkt dat de items inderdaad resulteren in de drie vooropgestelde concepten (namelijk huwelijkssatisfactie, open en negatieve communicatie) maar dat sommige items niet significant differentiëren tussen de factoren. De 16 items die wel differentiëren, leveren een solide drie-factorenoplossing op. Om na te gaan of dit resultaat kon worden gerepliceerd, werd de factorstructuur van het instrument onderzocht in een nieuwe onafhankelijke steekproef van 1.178 Nederlandse mannen en vrouwen. De CFA-analyse toont aan dat de drie concepten ook in deze steekproef worden gemeten aan de hand van dezelfde items.

Om vervolgens de meetinvariantie of stabiliteit van het instrument na te gaan, wordt de factorstructuur van de items opnieuw onderzocht voor de respondenten die zowel aan de eerste als aan de tweede golf van het project deelnemen (N=386). Uit deze analyse blijkt dat, voor zowel mannen als vrouwen, de meting van de drie concepten stabiel is tussen het eerste en het tweede tijdstipmoment.

Naast het aantonen van de stabiliteit, wordt aan de hand van Cronbachs alpha coëfficiënten ook de betrouwbaarheid van de meting onderzocht. Zowel de negatieve communicatieschaal als de huwelijkssatisfactieschaal blijken een goede interne betrouwbaarheid te hebben. Voor de open communicatieschaal wordt echter een lagere betrouwbaarheidscoëfficiënt gevonden, wellicht omwille van het geringer aantal items waaruit deze schaal bestaat. Tevens tonen de verschillende studies van Hoofdstuk 4 ook de constructvaliditeit van de schalen aan. Er worden significante samenhangen gevonden tussen de drie indicatoren van huwelijk en covariaten zoals depressie, conflictueel gezinsklimaat, algemeen welbevinden en levenssatisfactie.

Bijgevolg kan worden geconcludeerd dat de schalen die in dit onderzoek centraal staan, betrouwbare en valide instrumenten zijn om open communicatie, negatieve communicatie en huwelijkssatisfactie in Nederland te meten.

Onderzoeksvraag 2: Wat is de langetermijnrelatie tussen huwelijkssatisfactie en communicatie?

De tweede onderzoeksvraag is geïnspireerd door de centrale rol die wordt toegekend aan communicatie binnen hedendaags partnerschap. Zowel in de empirisch als in de theoretisch georiënteerde literatuur is het belang van communicatie voor huwelijkstevredenheid aangetoond. Communicatie zou niet alleen instrumenteel zijn voor huwelijkstevredenheid maar zelfs één van de belangrijkste determinanten. Veel minder aandacht gaat naar het omgekeerde effect van huwelijkssatisfactie op de wijze waarop partners met elkaar communiceren. Als gevolg daarvan, is het tot dusver onduidelijk of, en in welke mate communicatie een oorzaak of een gevolg is van satisfactie. Daarom gaat deze studie dieper in op de vraag of open en negatieve communicatie een resultaat of een predictor van huwelijkstevredenheid is.

Bovendien richt dit onderzoek zich op het seksespecifieke karakter hiervan. De aanname dat vrouwen vaak worden gezien als de 'relationele architecten' van huwelijksrelaties en daarom ook meer bekommerd zijn om relationele communicatie, doet vermoeden dat de langetermijnrelatie tussen communicatie en huwelijkssatisfactie anders verloopt voor mannen dan voor vrouwen.

Aan de hand van een cross-lagged analyse worden beide vragen onderzocht. Noch voor mannen, noch voor vrouwen geven de resultaten aan dat communicatie een voorspeller zou zijn voor de latere huwelijkstevredenheid van de partners. Wel blijkt het langetermijneffect van huwelijkssatisfactie op het open communicatiegedrag van mannen significant te zijn. Mannen zijn volgens ons onderzoek meer geneigd om persoonlijke ervaringen met hun partner te delen wanneer ze ook meer tevreden zijn met hun relatie terwijl dit bij vrouwen niet het geval is. Deze vaststelling is merkwaardig in het licht van de zogenaamde sterkere relationele oriëntatie van vrouwen. Als mannen minder sterk gericht zijn op de man-vrouwrelatie waarom voorspelt hun huwelijkstevredenheid dan hun open communicatiegedrag? Een verklaring kan worden gevonden in het belang van 'vrouwelijkheid' binnen huwelijksrelaties, zoals aangetoond door Antill (1983). Aangezien vrouwen in onze studie gemiddeld hoger scoren op de open communicatieschaal, suggereert ons onderzoeksresultaat dat mannen die tevreden zijn met hun relatie een meer vrouwelijk communicatiegedrag aan de dag gaan leggen. Bijgevolg richt de langetermijnrelatie tussen huwelijks-

satisfactie en communicatie zich op het communicatiegedrag van mannen en niet op dat van vrouwen. Huwelijken hebben blijkbaar niet enkel baat bij reeds aanwezig communicatiegedrag maar ook bij communicatiepatronen die zich ontwikkelen tijdens het huwelijk.

Onderzoeksvraag 3: Hoe en in welke mate zijn economische en culturele indicatoren gerelateerd aan huwelijks-satisfactie op korte en lange termijn?

In sociologisch onderzoek naar huwelijkskwaliteit en -stabiliteit staan economische en culturele determinanten centraal. Economisch geïnspireerde theorieën veronderstellen dat complementaire sekserollen, waarbij arbeidsmarktbronnen exclusief aan één van de seksen - meestal mannen - worden toebedeeld, positief bijdragen tot een stabiel en tevreden huwelijk. De reden is de wederzijdse afhankelijkheid die gepaard gaat met rolspecialisatie. Naarmate vrouwen echter meer economische bronnen ter beschikking hebben en dus (gedeeltelijk) economisch ontvoogden, verhoogt de kans op instabiele en ontevreden huwelijksrelaties.

Cultureel georiënteerde theorieën leggen meer nadruk op verander(en)de culturele oriëntaties die het huwelijk onder druk zetten. Door processen van individualisering en secularisering streven mannen en vrouwen steeds meer rolegalitarisme en emancipatorische waarden na. Dat ze onder deze omstandigheden minder belang hechten aan traditionele familiewaarden en rolopvattingen, zou negatief afkleuren op hun huwelijks-tevredenheid.

In de derde onderzoeksvraag (Hoofdstuk 6) worden deze assumpties getest. Op basis van de vrouwelijke onafhankelijkheidshypothese verwachten we dat zowel een hoger opleidingsniveau als het buitenshuis gaan werken van vrouwen een negatief effect heeft op de huwelijks-satisfactie van beide partners. Deze onderzoeksvraag wordt zowel in een cross-sectioneel als een longitudinaal model getest.

Aangezien het opleidingsniveau en de tewerkstelling van vrouwen samenhangen met (veranderende) opvattingen omtrent sekserollen en gezin, wordt ook nagegaan of het effect van economische indicatoren op het relationeel welbevinden van de partners afhangt van hun gezins- en rolopvattingen. Deze vraag wordt enkel cross-sectioneel onderzocht.

Wat de economische indicatoren betreft, bevestigen onze cross-sectionele analyses dat de huwelijks-tevredenheid van zowel mannen als vrouwen

lager is naarmate vrouwen hoger opgeleid zijn. De tevredenheid van de huwelijkspartners blijkt echter niet af te hangen van de buitenhuistewerkingstelling van vrouwen. Bijgevolg wordt de onafhankelijkheidshypothese bevestigd voor opleiding maar niet voor tewerkingstelling.

Echter, het effect van vrouwelijke tewerkingstelling op de huwelijkstevredenheid van vrouwen hangt af van de familiale oriëntatie van hun echtgenoten. Naarmate mannen meer belang hechten aan waarden zoals 'leven voor je gezin' en 'het hebben en opvoeden van kinderen' is het effect van buitenshuis gaan werken van vrouwen positiever voor hun relatietevredenheid.

De langetermijnanalyse van ons onderzoek levert andere resultaten op voor de economische indicatoren: het opleidingsniveau van de vrouw gaat niet gepaard met een hogere of lagere huwelijkstevredenheid van de partners vijf jaar later. Echter, vrouwen die tussen het eerste en tweede bevragingsmoment hun job verliezen, blijken een lagere huwelijkstevredenheid te rapporteren dan vrouwen die op geen van beide meetmomenten buitenshuis werken. Bovendien stellen we vast dat vrouwen die zowel op het eerste als op het tweede moment een job hebben, niet meer of minder tevreden zijn dan diegenen die geen job hebben op de twee tijdsmomenten. Deze bevindingen suggereren dat het al dan niet buitenshuis werken van vrouwen op zich geen verschil maakt. Het is eerder het verlies van werk, en dus de verandering in de werksituatie, die resulteert in een lagere huwelijkssatisfactie.

Ondanks het belang van economische indicatoren, blijken culturele indicatoren ons meer inzicht te verschaffen in de huwelijkstevredenheid van partners. Vrouwen rapporteren een hogere huwelijkssatisfactie wanneer zij 'traditionele' gezinswaarden hoog in het vaandel dragen; mannen blijken meer tevreden te zijn met hun huwelijk als beide partners deze waarden aanhangen. Dit traditionalisme gaat echter niet op voor sekserolattituden. Vrouwen evalueren hun relatie positiever wanneer hun echtgenoten minder traditioneel zijn ten aanzien van man-vrouwrollen. De genderrolattituden van vrouwen hangen niet significant samen met de tevredenheid van de huwelijkspartners.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat de huwelijkstevredenheid van Nederlandse partners en die van vrouwelijke huwelijkspartners in het bijzonder, positief beïnvloed wordt door een pro-gezinsoriëntatie van

mannen (en dit zowel in termen van rolopvattingen als van attitudes ten aanzien van huwelijk en kinderen).

Onderzoeksvraag 4: Hoe en in welke mate zijn stereotiepe mannelijke en vrouwelijke kenmerken gerelateerd aan huwelijksatisfactie?

Deze onderzoeksvraag gaat dieper in op de gevolgen van een 'mannelijke' en 'vrouwelijke' genderrolidentiteit (namelijk het zich toeschrijven van stereotiepe mannelijke en/of vrouwelijke kenmerken) op de tevredenheid met de relatie. Instrumentele kenmerken verwijzen naar een mannelijke identiteit, expressieve naar een vrouwelijke. Als gevolg van een toegenomen emotionalisering van partnerschap (zie Hoofdstuk 1), kan worden verwacht dat vrouwelijke kenmerken belangrijker zijn dan mannelijke. Deze hypothese wordt ook door de empirische, vooral Amerikaanse, literatuur ondersteund (zie Antill, 1983). Het is echter onduidelijk in welke mate deze hypothese opgaat voor Nederlandse gehuwden en meer specifiek voor koppels in verschillende huwelijksstadia en uit verschillende sociale strata. Dit thema wordt behandeld in Hoofdstuk 7.

De verschillende analyses tonen consistent aan dat expressiviteit van mannen positief afkleurt zowel op 'haar' als op 'zijn' huwelijksstevredenheid. Echter, in de fase dat het koppel jongvolwassen kinderen opvoedt, blijkt de 'vrouwelijkheid' van mannen minder belangrijk te zijn en lijken eerder de expressieve kenmerken van de vrouw aan belang te winnen. Dit resultaat ligt in de lijn van vorig onderzoek waarin werd vastgesteld dat vrouwen in deze fase belangrijkere bronnen van steun zijn voor hun kinderen dan vaders.

Wat betreft het effect van genderrolidentiteit op de relatietevredenheid binnen hogere en lagere sociale strata, blijkt dat naast de expressiviteit van de man ook de vrouwelijke identiteit een belangrijke rol speelt. Dit onderzoek toont aan dat de 'mannelijkheid' (i.e. instrumentaliteit) van de vrouw positiever is voor de huwelijksstevredenheid in hogere dan in lagere sociale lagen (gemeten aan de hand van opleiding en gezinsinkomen). Met andere woorden, a-stereotiepe genderkenmerken van de vrouw worden meer gewaardeerd in hogere sociale strata.

Indien we bijkomend ook de tewerkstelling van de vrouw binnen deze hogere en lagere strata bekijken, dan blijkt niet langer de vrouwelijke maar de mannelijke instrumentaliteit het verschil in huwelijksstevredenheid te

bepalen. Meer nog, we vinden een tegengesteld effect hiervan binnen hogere en lagere sociale strata. Ons onderzoek toont aan dat bij koppels waar de vrouw gaat werken, de instrumentaliteit van mannen positiever is voor de huwelijkstevredenheid van de partners in lagere strata. Bij hogere sociale strata zijn deze negatiever. Met andere woorden, een versterkte economische positie van vrouwen gaat in hogere opleidings- en inkomensgroepen gepaard met een geringer belang van stereotiepe mannelijke kenmerken voor de huwelijkstevredenheid terwijl in lagere groepen deze kenmerken precies aan belang winnen. Deze resultaten kunnen duiden op de verschillende betekenis van vrouwelijke tewerkstelling in verschillende sociale strata. In hogere sociale groepen wordt het buitenshuis werken van vrouwen wellicht eerder gezien in termen van persoonlijke ontwikkeling dan als een financiële noodzaak. Post-hoc analyses bevestigen dit vermoeden. In hogere opleidings- en inkomensgroepen zijn vrouwen niet enkel tewerkgesteld in hogere beroepen maar ze werken ook meer. Bovendien ondervinden ze meer werkgerelateerde stress dan vrouwen in de lagere sociale groepen. Bijgevolg kan verondersteld worden dat de man-vrouwrelatie in hogere sociale groepen baat heeft bij of beter verzoenbaar is met een minder 'stereotiepe' man.

De sociale context is dus belangrijk voor het begrijpen van de onderlinge samenhang tussen genderrolidentiteit en huwelijkstevredenheid. Naargelang van de sociale condities worden stereotiepe mannelijke of vrouwelijke kenmerken meer of minder belangrijk. Ondanks het belang van vrouwelijke kenmerken, lijkt de tevredenheid met het huwelijk in tweeverdienerkoppels eerder samen te hangen met de stereotiepe mannelijke kenmerken van de man. De 'vrouwelijkheidshypothese' van Antill (1983) dient daarom genuanceerd en aangepast te worden.

Onderzoeksvraag 5: Hoe en in welke mate zijn verschillende genderkenmerken gerelateerd aan huwelijkssatisfactie en -communicatie?

In de vorige onderzoeksvraag, werd gender geconceptualiseerd in termen van zelfdefinitie. Sommige auteurs beschouwen deze definitie als te beperkt. Naast genderrolidentiteit kunnen ook gendergedrag en genderrolopvattingen worden gezien als een indicatie van gender. Daarenboven beperkt de vorige onderzoeksvraag zich tot de huwelijkstevredenheid van de

partners als afhankelijke variabele, terwijl ook kan worden gekeken naar huwelijkscommunicatie als een indicator van huwelijks- en partnergedrag.

Om de link tussen verschillende genderkenmerken en verschillende huwelijksoutcomes te onderzoeken wordt in Hoofdstuk 8 gebruik gemaakt van de identiteitstheorie. Identiteitstheoretici veronderstellen dat, ongeacht de biologische sekse, een vrouwelijke genderidentiteit samengaat met positief communicatiegedrag terwijl een mannelijke genderidentiteit veeleer resulteert in dominante en negatieve communicatie. Het zijn bijgevolg de culturele betekenissen van gender die het communicatiegedrag van individuen bepalen. Aangezien Hoofdstukken 4 en 5 een positief, respectievelijk negatief verband aantonen tussen open communicatie en huwelijksatisfactie en tussen negatieve communicatie en huwelijksatisfactie, gaan we er met de nodige voorzichtigheid vanuit dat een vrouwelijke identiteit niet enkel positief communicatiegedrag met zich meebrengt maar ook een positievere evaluatie van het huwelijk. Door het in de hand werken van negatief communicatiegedrag, verwachten we tevens dat een mannelijke genderidentiteit de kans verhoogt op een lagere huwelijksstevredenheid.

Omdat gender sociaal geconstrueerd is, zal het effect ervan op huwelijksoutcomes verschillen tussen sociale groepen. Aangezien hogere sociale strata er minder conventionele houdingen en opvattingen op na houden wat betreft man-vrouwrollen, verwachten we op basis van de identiteitstheorie meer consistente relaties tussen gender en huwelijksoutcomes binnen lagere dan binnen hogere sociale groepen. Zoals de identiteitstheorie voorspelt, tonen onze resultaten dat expressiviteit en een egalitaire sekserolopvatting gepaard gaan met positiever communicatiegedrag. Het zorg dragen voor kinderen blijkt minder consistent samen te hangen met communicatie. Wel blijkt uit deze studie dat mannen die een groot deel van de opvoedingstaken voor hun rekening nemen opener communiceren met hun partner terwijl dit voor vrouwen resulteert in geslotener communicatiegedrag. Bijgevolg laat dit onderzoek zien dat mannen met een vrouwelijke genderidentiteit (in de ruime betekenis van het woord) zich consistent gedragen volgens de culturele voorschriften van 'vrouwelijk' zijn. Het is merkwaardig dat wanneer vrouwen zich deze vrouwelijke attributen toeschrijven, deze consistentie kleiner is. Althans als we kijken naar het communicatiegedrag van vrouwen, blijken noch genderrolattituden, noch genderrolgedrag deel uit te maken van de vrouwelijke identiteit.

Huwelijkservaringen en communicatie zijn bijgevolg niet louter de afspiegelingen van iemands sociale positie als man of vrouw, maar worden ook bepaald door de *gendered* betekenissen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Door het zichzelf definiëren op expressiviteits-/instrumentaliteitschalen, door de seksespecifieke rolopvattingen die men heeft of door het stellen van specifiek rolgedrag, bevestigen individuen hun *gendered self* en handelen ze hier ook naar in hun partnerrelatie. Hierbij dient opgemerkt dat sommige genderkenmerken belangrijker zijn dan andere in het produceren van dergelijke *gendered* interactie.

Het verschillend belang van genderkenmerken binnen huwelijksrelaties wordt tevens duidelijk in de analyses tussen lagere en hogere inkomensgroepen. Lagere inkomensgroepen zijn meer geneigd om te handelen volgens culturele verwachtingen van 'man-zijn' en 'vrouw-zijn'. Dit suggereert dat de identiteitstheorie minder ondersteund wordt binnen hogere inkomensgroepen. Nochtans dient hierbij een belangrijke kanttekening te worden gemaakt. Wat de 'vrouwelijkheid' van de man betreft gaat bovengaande conclusie niet op. Stereotiepe vrouwelijke kenmerken bij mannen resulteren in hogere inkomensgroepen in meer positief huwelijksgedrag dan in lagere inkomensgroepen, althans wat betreft expressiviteit, egalitaire genderrolattituden en opvoedingstaken. Huishoudelijke arbeid vormt de uitzondering op deze regel. Wellicht heeft dit te maken met de verschillende betekenis van huishoudelijke en opvoedingsarbeid. Huishoudelijke taken hebben in vergelijking met het zorg dragen voor kinderen een minder emotioneel geladen karakter. Vooral bij partners in hogere inkomensklassen, die voor huishoudelijke diensten kunnen betalen, zijn opvoedingstaken crucialer in de evaluatie van het huwelijk. Er is als het ware sprake van een zorghiërarchie waarbij opvoeding en zorg voor kinderen hoger gewaardeerd worden en deze orde is nog sterker uitgesproken bij hogere inkomensklassen.

Deze bevinding kan tweërlei worden geïnterpreteerd. Ofwel wordt de mannelijke identiteit geherdefinieerd zodat het opvoeden van kinderen niet in tegenspraak is met het dominante beeld van 'mannelijk-zijn'. Ofwel verliest dit gedrag in toenemende mate zijn seksespecifieke karakter.

Onderzoeksvraag 6: Wat zijn de korte- en langetermijnverbanden tussen ouderschap en partnerschap?

Binnen de huidige maatschappelijke atmosfeer is het steeds moeilijker geworden om ouderschap te combineren met andere persoonlijke objectieven. Een belangrijke vraag die zich in deze opdringt is de rol die kinderen en opvoeding spelen in de wijze waarop mannen en vrouwen hun huwelijksrollen (kunnen) vervullen. Gebaseerd op het theoretisch Kwetsbaarheid-Stress-Aanpassingsmodel (KSA) van Karney en Bradbury (1995), wordt daarom in de laatste onderzoeksvraag nagegaan op welke manier ervaringen in de ouderlijke rol afkleuren op de partnerrol.

Er worden drie aspecten van ouderschap in beschouwing genomen: (1) opvoedingssatisfactie, (2) opvoedingsproblemen (genoemd ouderlijke stress), en (3) de mate van persoonlijke beperking (genoemd ouderlijke rolrestrictie). Aangezien in het KSA-model wordt verondersteld dat de beschikbaarheid van allerlei bronnen (waaronder bijvoorbeeld opleiding en sociale steun) een effect heeft op het vervullen van zowel de ouderlijke als de partnerrol, wordt tevens nagegaan welke bronnen positief bijdragen tot de ervaringen van mannen en vrouwen in beide subsystemen van het gezin. De centrale hypothese is dat (negatieve) partnercommunicatie functioneert als een spillover-mechanisme tussen ouderschapservaringen en huwelijks-satisfactie.

Onze analyses tonen aan dat deze hypothese wordt bevestigd voor wat ouderlijke stress en rolrestrictie betreft, maar niet voor opvoedingssatisfactie. Het blijkt dat ouderlijke stress en rolrestrictie negatief afkleuren op de huwelijkstevredenheid van beide partners omdat onder deze omstandigheden mannen en vrouwen een negatiever beeld hebben van hun onderlinge communicatie.

Het effect van ouderlijke ervaringen op de partnerrelatie is echter seksegebonden. Ouderlijke rolrestrictie kleurt negatiever af op de huwelijkstevredenheid van de vrouw terwijl ouderlijke stress sterker samenhangt met de huwelijkstevredenheid van de man. Meer nog, wanneer vrouwen zich sterk beperkt voelen in hun persoonlijke ontwikkeling door de ouderlijke rol gaan ze niet alleen zelf de huwelijkscommunicatieperceptie hebben, maar gaan ook hun partners dit zo ervaren. Hetzelfde geldt wanneer mannen de opvoeding als problematisch en moeilijk ervaren. Bijgevolg tonen deze resultaten aan hoe sterk ouderlijke rolrestrictie bij vrouwen en

ouderlijke stress bij mannen inwerkt op de huwelijksbeleving van beide partners.

Opvoedingssatisfactie, daarentegen, verloopt niet indirect via communicatie, maar heeft een direct en positief effect op de huwelijksstevredenheid van partners. Opnieuw blijkt dit effect sterker te zijn voor mannen dan voor vrouwen. Met andere woorden, de impact van ouderschapservaringen op partnerervaringen zijn het sterkst voor die aspecten die traditioneel niet behoren tot de roldefinitie van beide seksen. Aangezien vrouwen steeds de primaire verantwoordelijkheid over de opvoeding van kinderen hebben gehad, werden zij meer dan mannen blootgesteld aan de lusten en lasten van deze taak. Een halve eeuw geleden waren gevoelens van rolrestrictie wellicht minder aan de orde omdat opvoeding precies als één van de centrale rollen van vrouwen werd beschouwd. Vandaag zijn deze grenzen in toenemende mate opengetrokken. Van mannen wordt een grotere betrokkenheid in de opvoeding verwacht - en dus het delen in de lusten en lasten - terwijl vrouwen naast moeder- en huishoudelijke rollen ook andere activiteiten kunnen uitoefenen - en dus potentieel meer geconfronteerd kunnen worden met gevoelens van rolrestrictie door het verruimd rolrepertoire. De vaststelling dat buitenshuiswerkende vrouwen in Nederland, waarvan we weten dat ze overwegend op een parttimebasis zijn tewerkgesteld, minder rolrestrictie ervaren dan huisvrouwen, doet vermoeden dat de 'traditionele' rolverwachtingen van deze vrouwen niet in het gedrang komen door het uitoefenen van een job.

Niet enkel de huwelijks effecten die ze teweegbrengen, maar ook de ouderschapservaringen op zich, zijn seksespecifiek. Vrouwen rapporteren over het algemeen meer opvoedingssatisfactie dan mannen, en paradoxaal genoeg ervaren zij de ouderlijke rol ook als problematischer en meer beperkend. Dit heeft wellicht te maken met het relatief sterke belang van de ouderlijke rol voor vrouwen, waardoor zij zich niet alleen meer verantwoordelijk voelen voor en betrokken zijn bij de opvoeding van kinderen, maar ze ook meer plezier kunnen halen uit deze rol.

Zoals eerder vermeld gaat dit onderzoek ook na welke factoren een effect hebben op de ouderlijke rolervaringen van mannen en vrouwen. Er wordt weinig ondersteuning gevonden voor de idee dat het aantal en de leeftijd van de kinderen een belangrijke rol spelen in de wijze waarop ouders het opvoeden van kinderen ervaren. Noch bevestigt deze studie de

idee dat buitenshuis werken van de vrouw, gevoelens van rolrestrictie in de hand werkt. Integendeel, werkende moeders hebben in dit onderzoek net minder te kampen met het gevoel dat ze beperkt worden in hun persoonlijke ontwikkeling of in de persoonlijke inrichting van hun leven. Echter, de breuklijnen in opvoedingservaringen doen zich vooral voor op het vlak van onderwijsniveau en de mate van sociale steun uit de omgeving. Een hoger opleidingsniveau van de ouders, en vooral van de vaders, gaat gepaard met een sterker gevoel van rolrestrictie en minder opvoedingssatisfactie. Een mogelijke verklaring is de hogere opportunitetskost van kinderen voor hoger opgeleiden, maar ook dat ze minder traditionele gezinswaarden aanhangen. Een post-hoc analyse toont inderdaad aan dat een sterke gerichtheid op traditionele gezinswaarden positief samenhangt met ouderschapservaringen. De minder gezinsgerichte oriëntatie van hoger opgeleiden maakt het opvoeden van kinderen wellicht moeilijker en belastender.

Naast het opleidingsniveau, blijkt sociale steun een belangrijke bron te zijn voor ouderlijk functioneren. Mannen en vrouwen die beschikken over een sociaal netwerk waar ze terecht kunnen voor persoonlijke problemen, ervaren opvoeding als minder problematisch en minder restrictief dan ouders die daar niet op kunnen rekenen. Bovendien halen vrouwen hier meer voordeel uit dan mannen, en dit wellicht om allerlei redenen. Ten eerste beschikken vrouwen gemiddeld over een ruimer netwerk dan mannen voor het bespreken van persoonlijke problemen. Ten tweede worden ouders met adolescente kinderen vandaag geconfronteerd met opvoedingsproblemen en (im)materiële ruimten die zij zelf als kind nooit hebben gekend. Ten derde blijven vrouwen vaak de 'eindverantwoordelijkheid' van de zorg voor kinderen dragen. Dit, samen met het uitgebreider rolrepertorium waarover vrouwen potentieel beschikken, verklaart wellicht het grotere voordeel dat zij kunnen halen uit een sociaal netwerk.

Naast de kortetermijnrelaties, werd ook nagegaan of ouderlijke ervaringen samenhangen met de huwelijkstevredenheid op lange termijn. De resultaten van de cross-lagged analyses geven enkel een significante relatie aan tussen huwelijkssatisfactie en ouderlijke rolrestrictie. Binnen een tijdsinterval van vijf jaar blijkt er een wederzijdse, negatieve invloed te bestaan tussen de beperkingen van de ouderlijke rol en de tevredenheid met de partnerrelatie. Gegeven de vaststelling dat dit effect niet werd gevonden voor ouderlijke stress of opvoedingssatisfactie, kunnen we veronderstellen

dat de persoonlijke beperkingen die ouders ervaren door hun ouderlijke rol één van de meest relevante aspecten is van de spanning tussen hedendaags ouderschap en het partnersysteem.

Onderzoeksreflecties

In de verschillende hoofdstukken van Deel 2 werd gewezen op de sterke maar ook de zwakkere punten van deze studie. Twee van deze beperkingen worden hier nogmaals onderstreept. Ten eerste heeft deze studie betrekking op een steekproef van koppels die reeds geruime tijd gehuwd zijn en die op het moment van de eerste bevraging kinderen hebben tussen 9 en 16 jaar. Onze bevindingen dienen binnen deze specifieke context te worden begrepen. Bij pasgehuwde of kinderloze koppels kunnen andere processen en factoren een rol spelen

Ten tweede blijven de hier gerapporteerde langetermijnanalyses beperkt tot twee momenten in de tijd (vijfjareninterval). Dit heeft tot gevolg dat we enkel lineaire verschillen tussen het eerste (T1) en tweede (T2) tijdsmoment kunnen vaststellen, maar niet de trend. Een stijging tussen T1 en T2 kan voor het ene individu het begin van een stijgende beweging zijn, voor een ander de overgang naar een dalende trend. Bovendien weten we niet wat de duur van het tijdsinterval moet zijn om al dan niet significante verschillen in bepaalde fenomenen vast te stellen. Sommige langetermijnfactoren hebben we mogelijk in dit onderzoek niet vastgesteld precies omdat hun effect al voorbij was of juist nog niet zichtbaar.

Zowel de eerste als de tweede bemerking voeden een pleidooi om in de toekomst meer wetenschappelijke energie te stoppen in grootschalig longitudinaal onderzoek dat moet toelaten om individuele en gezinstrajecten over een langere periode te onderzoeken. Dergelijke onderzoeksstrategie komt zowel tegemoet aan de beperking dat koppels slechts gedurende een korte periode worden gevolgd, alsook aan de heterogeniteit die er is *tussen* gehuwde koppels. Diverse bevindingen tonen hoe belangrijk de specifieke sociale context is waarbinnen een huwelijksrelatie vorm krijgt. Er bestaat niet één theorie van huwelijksatisfactie. Naargelang van de huwelijksfase en de socio-economische bronnen die het koppel ter beschikking heeft, kunnen mannen en vrouwen de huwelijksrelatie zeer verschillend beleven.

Een interessante onderzoekspiste is partnerincongruentie. De verschillende studies van dit onderzoek besteedden reeds aandacht aan de effecten van individuele kenmerken, zowel van de man als de vrouw, op de relatiebeleving van beide partners. Hierbij werd telkens ook rekening gehouden met het kenmerk zoals gemeten bij de andere partner. Er werd echter geen afstands- of gelijkheidsmaat *tussen* de partners berekend. In toekomstig onderzoek is het belangrijk na te gaan of dergelijke maat additioneel (bovenop de individuele kenmerken) bijdraagt in de verklaring van huwelijkstevredenheid en/of deze maat bijkomend inzicht verschaft in veranderingen in huwelijkssatisfactie doorheen de tijd.

Huwelijk in beweging?

Demografische indicatoren wijzen op het tanende kwantitatieve belang van het huwelijk. Volgens sommige auteurs zou dit net te wijten zijn aan het toegenomen belang dat individuen hechten aan huwelijksrelaties. Huwelijkspartners zouden er andere en vooral emotioneel hogere verwachtingen op na houden dan een halve eeuw geleden. Meer dan ooit vormt de emotionele satisfactie die partners aan hun huwelijksrelatie ontlenu, een belangrijk element in de kosten-batenanalyse van mannen en vrouwen. Dit onderzoek beoogde meer inzicht te verwerven in de factoren en processen die aan de basis liggen van huwelijkstevredenheid. Wanneer we onze verschillende onderzoeksbevindingen samen in beschouwing nemen, wordt het tijdsgebonden karakter van huwelijkservaringen duidelijk.

Ten eerste blijkt een sekse-gesegregerde taakverdeling vandaag minder gunstig te zijn voor de huwelijksbeleving van vrouwen. Buitenshuistewerkstelling van vrouwen, rekening houdend met het parttime karakter ervan in onze studie, lijkt niet te resulteren in een lagere huwelijkstevredenheid en zorgt er bovendien voor dat vrouwen zich minder in hun persoonlijke ontwikkeling beperkt voelen door de ouderlijke rol. Tevens wordt huishoudelijke arbeid vandaag niet als een belangrijke bron van relatiesatisfactie gezien.

Ten tweede benadrukken verschillende onderzoeksbevindingen het belang van een pro-gezinsoriëntatie voor een emotioneel bevredigend partnerschap. Deze familiale oriëntatie blijkt des te belangrijker wanneer vrouwen uit gaan werken. Het effect van deze buitenshuistewerkstelling

kleurt positiever af op de relatiebeleving van vrouwen naarmate mannen sterker gezinsgericht zijn.

Gerelateerd hieraan, blijkt ten derde het belang van vrouwelijke kenmerken bij de man. Mannen die zichzelf vrouwelijke kenmerken toeschrijven nemen ook een grotere verantwoordelijkheid op in de opvoeding van kinderen, delen meer persoonlijke gevoelens en problemen met hun partner en zijn tevens meer voorstander van egalitaire sekserollen. Vooral de grotere betrokkenheid van mannen in de opvoeding is een belangrijk gegeven niet alleen omwille van de nog steeds grotere rol van vrouwen in de opvoeding maar ook omwille van de ouderlijke stress en rolrestrictie die vrouwen ervaren. Het open communicatiegedrag en de egalitaire rolopvattingen van 'vrouwelijke' mannen zijn belangrijk omdat ze beiden deel uitmaken van nieuwe opvattingen over partnerschap.

Er beweegt dus wel wat op het terrein van huwelijk en partnerschap. De drie hoger genoemde trends weerspiegelen een verander(en)d sociaal klimaat waarin partners huwelijksrelaties ontwikkelen die voor hun mannelijke en vrouwelijke tegenhangers van het midden van de 20ste eeuw hoogst opmerkelijk zouden zijn geweest. Een succesvol huwelijk lijkt vandaag (in toenemende mate) samen te hangen met het verwerpen van traditionele belichamingen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het is echter geen sinecure om te voorspellen welke richting dit in de toekomst zal uitgaan. We bevinden ons op een kruispunt van 'oude' gewoonten en 'nieuwe' verwachtingen. Bijgevolg is het plausibel te veronderstellen dat het beeld dat deze studie ophangt een product is van de specifieke periode waarbinnen het onderzoek werd gevoerd alsook van de specifieke generatie die werd bestudeerd. We hebben hier te maken met een generatie die er andere idealen en gedragingen op nahoudt dan deze waarmee ze werden gesocialiseerd en die bijgevolg geen sociale voorbeelden voorhanden hadden en hebben. Bovendien bestaat er een spanning tussen verwachtingen en feitelijke realiteit en worden deze mannen en vrouwen geconfronteerd met rolambivalenties. De sterke verstrengeling van ouderlijke rolrestrictie en partnertevredenheid wijst op de moeilijkheid om 'nieuwe' en 'oude' rollen te combineren alsook op de discrepantie tussen nieuwe rollen en de structurele infrastructuur die hiervoor ter beschikking is. Bijgevolg is het fragiele karakter van het huwelijksinstituut niet (enkel) te wijten aan de individuele investeringen (of beter de afwezigheid ervan zoals vaak gehoord in het

populaire discours) maar aan nieuwe verwachtingen en opvattingen die geen gelijke tred houden met de potentiële realiseerbaarheid ervan.

De discrepantie tussen verwachtingen en mogelijkheden wordt door sommigen ook wel eens geduid als een vorm van *cultural lag*. Dat verwijst tevens naar de in het eerste hoofdstuk vermelde sociale grenzen die de keuzes van individuen beperken. Onze studie toont inderdaad aan dat niet iedereen wakker ligt van deze nieuwe idealen. Er bestaan scherpe sociale scheidingslijnen tussen partners die nog steeds gericht zijn op traditionele en stereotiepe genderschema's en diegenen die de nieuwe sociale paden aan het bewandelen zijn. Bijgevolg zijn de keuzes die individuen (h)erkennen, het gedrag dat ze stellen en de beleving ervan ingeschreven in het sociale script van onze samenleving. Dit onderzoek toont bijvoorbeeld het belang aan van opleiding als een sociale breuklijn in het private gebeuren. Bijgevolg lopen theorieën met een (te) sterke nadruk op het individueel handelen het risico om de nog steeds belangrijke collectieve contexten waarbinnen de individuele biografie vorm krijgt, uit het oog te verliezen. Huwelijksrelaties zijn niet puur maar sociaal besmet. Dit is de reden waarom gender en de diverse sociale contexten waarbinnen mannen en vrouwen hun huwelijk vorm geven, een boeiend en belangrijk onderzoeksdomein voor de toekomst zal blijven.